

literatuur-signalementen

Huygens' Dingen: dingen naar spitsvondigheid

Wie epigrammen zegt, zegt Huygens. Hij schreef ze in zijn 'ledige uren', vaak tijdens een reis, ook onderweg per rijtuig of boot. Toen in 1658 de eerste uitgave van de *Koren-Bloemen* verscheen, werd hier de verzameling *Dinghen* in opgenomen: 228 sneldichten, alfabetisch over zaken als azijn, begrafenis, bier, koets, schilderij en zandloper. De verzameling is nu apart, in de *Uitgaven van de Stichting Neerlandistiek VU*, gepubliceerd door J.P.G. Heersche en H.M. Hermkens, met medewerking van anderen (Münster: Nodus Publikationen, 2001; 307 blz.; isbn 90-72365-56-6). Elk sneldicht is voorzien van manuscriptologische aantekeningen, varianten (in de drukken), een hertaling en annotatie. Inleidend worden met name taalkundige bijzonderheden van het zeventiende-eeuws Nederlands aan de orde gesteld, steeds gerelateerd aan de betrokken epigrammen. Ook wordt ingegaan op de tekstgeschiedenis, de titels van de gedichten en de verstechniek. De uitgave wordt afgesloten door een bibliografie en uitvoerig woordregister. Al met al een interessante en verhelderende editie die niet alleen historisch taalkundigen en Huygens-liefhebbers plezier zal bieden.

Toch mis ik wel iets. En dan doel ik niet op een index op titel (altijd handig), biografische gegevens over Huygens (want die mogen bekend worden verondersteld), of een beschouwing over mogelijke bronnen voor sommige van deze sneldichten (want het lijkt me aannemelijk dat Huygens niet altijd louter met

eigen fantasie en creativiteit in de weer was). Wat ik het meest mis, is een beschouwing over de geest van deze sneldichten, dat wil zeggen de soorten scherpzinnigheid, pointe en humor die worden toegepast, en de (poëtische) achtergrond hiervan. Vaste elementen zijn het woordspel (met name door homonymie), de vergelijking (metaforiek), waarbij de overeenkomst frappeert of juist het verschil tussen alle overeenkomsten humoristisch werkt, en de grap van foute etymologie (Rome, salet, servet). Soms fungeert de titel (zoals in sommige emblemata het geval is) als onmisbaar gegeven (bijvoorbeeld nr. 161).

Hoewel de editoren in veel gevallen na de annotatie verhelderende opmerkingen maken over de achtergrond van het betreffende sneldicht (Huygens' inzichten terzake, omstandigheden, de clou), wordt dit commentaar en in enkele gevallen enigszins gemist (bijvoorbeeld 4, 13, 29, 116, 134, 179, 241). Zo nu en dan verschil ik van mening met de editoren over een annotatie of interpretatie (bijvoorbeeld 9, 15, 31, 151, 206). De hertalingen zijn voortreffelijk en uitermate verhelderend, al ontbreekt wel eens de oorspronkelijke dubbelzinnigheid (150). De annotatie is overvloedig, veelal met taalkundige toelichting en verwijzingen, af en toe wellicht overdadig (zoals over 'blaasbalg' en 'boer'). Uit de manuscriptologische aantekeningen weten we nu dat Huygens toch niet te duister wilde zijn (155). Heersche en Hermkens hebben de sneldichten kundig en serieus geëditeerd: we zullen hen niet horen over de kwaliteit van de epigrammen. Sommige zijn briljant, andere in mijn visie weer

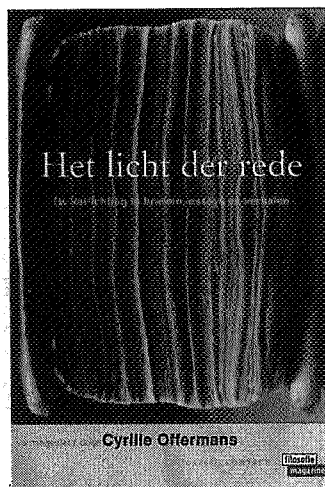
Constantijn Huygens.

tamelijk flauw (164, 194, 213, 214, 225), de meeste hier tussenin. Maar alle zijn geschreven door Huygens en dat garandeert ongeëvenaarde spitsheid en pregnantie.

JEROEN JANSEN

Klassieke teksten uit de Verlichting

Als eerste deel in een nieuwe reeks filosofische bloemlezingen is onlangs verschenen *Het licht der rede. De Verlichting in brieven, essays en verhalen* (Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2000. 544 blz.; f 99,50; isbn 90-2549-897-3), samengesteld door de neerlandicus en essayist Cyrille Offermans. Doel van deze serie is om de belangrijkste primaire teksten uit de Europese filosofie in

Omslag van *Het licht der rede*.

de Nederlandse taal beschikbaar te stellen. Dit openingsdeel bevat teksten van tien beroemde achttiende-eeuwse schrijvers: Montesquieu, Diderot, Voltaire, Rousseau, Vico, Hume, Smith, Kant, Lichtenberg en Condorcet.

Offermans heeft fragmenten geselecteerd uit klassiekers als *De l'Esprit des Lois* (1748), *Candide* (1759) en *Du Contrat Social* (1762). Van deze teksten waren al Nederlandse vertalingen beschikbaar, maar er zijn ook teksten opgenomen die nog niet eerder in het Nederlands verschenen en die uiteenlopende personen speciaal voor deze gelegenheid hebben vertaald. Dat maakt deze bloemlezing, die bovendien mooi is uitgegeven, tot een aanwinst. Zo zijn verschillende lemma's vertaald uit de *Encyclopédie* van Diderot, waarin tal van antiklerikale, sceptische en gezagsondermijnende stukken een plaats kregen. Verrassend modern doen de teksten aan van de economische denker Adam

Smith, beroemd geworden door *The Wealth of Nations* (1776) waarin hij het principe van de arbeidsdeling verdedigde. Zeer lezenswaardig zijn ook de teksten van de fysicus Georg Christoph Lichtenberg, die zich keerde tegen allerlei vormen van bijgeloof, waaronder de angst voor bliksem en de gelaatskunde van Lavater.

Hoe waardevol deze verzameling van klassieke Verlichtingsteksten ook is, na het verschijnen van Jonathan Israëls' *Radical Enlightenment* (2001) komt de bloemlezing van Offermans in een ander licht te staan. Offermans richt zich op de tweede helft van de achttiende eeuw en kiest vooral het Franse perspectief. Israëls betoogt echter dat de materialistische en atheïstische geschriften van Diderot en Voltaire slechts de culminaties waren van een radicaal verlichte onderstroom die zich al vanaf circa 1680 manifesteerde. Israëls besteedt veel aandacht aan het liberale intellectuele klimaat in de Nederlanden en hij kent een sleutelrol toe aan Spinoza, wiens ideeën een veel wijdere verspreiding kenden dan doorgaans wordt aangenomen. Halverwege de achttiende eeuw hadden de meest cruciale ontwikkelingen zich in intellectueel opzicht al lang voltrokken: 'in the 1740s, the real business was already over', aldus Israëls.

Tegen deze achtergrond is het verrassend om Offermans' oordeel over Spinoza te lezen. Hij brengt de filosoof slechts één keer ter sprake, en wel als tegenhanger van Adam Smith, wiens werk zo leesbaar is, omdat 'je geen moment het gevoel hebt met een studeerkamerconstructie à la Spinoza te maken te hebben'. Helemaal ongelijk heeft Offermans

natuurlijk niet – althans wat betreft de *Ethica* –, maar de implicaties van Spinoza's ideeën waren buitengewoon radicaal én verrijkend, zo laat Israëls overtuigend zien. Het zou dan ook mooi zijn als Offermans zich liet verleiden tot het maken van een tweede bloemlezing. Maar dan met representanten van de vroege radicale Verlichting, waaraan ook Nederlandse filosofen een belangrijke bijdrage leverden.

LOTTE JENSEN

Elizabeth Wolff als satiriste

Als het elfde deel van de Duivelshoekreeks van de Leidse uitgeverij Astraea, verscheen een uitgave van *De onveranderlyke Santhorstsche Geloofsbelijdenis. In rym gebragt door eene zuster der Santhorstsche gemeente* (1772), bezorgd, ingeleid en geannoteerd door André Hanou (Leiden: Uitgeverij Astraea, 2000. 172 blz.; ill.; f 34,95; isbn 90-7517-917-0). In de interessante inleiding zet Hanou uiteen waarom Elizabeth Wolff-Bekker – zij was die zuster van de Santhorstse gemeente – deze satire het licht deed zien. Hoewel echtgenote van een brave orthodox-calvinistische predikant, waagde Elizabeth Wolff het een fel antiorthodoxe 'geloofsbelijdenis' op te stellen waarvan zij zeker bij voorbaat de gevolgen moet hebben overzien.

De keuze alleen al voor het genre 'geloofsbelijdenis' was veelzeggend. 'Blasfemisch' oordeelden haar tegenstanders. Hanou laat overtuigend zien hoe Wolff met allerlei elementen uit de geloofsweld van orthodoxe calvinisten speelt, niet alleen